

Thoroczkay Gábor szerk.: Püspökök, káptalanok, tizedek. Tanulmányok. Pécs, Kronosz Kiadó, 2020. (Az Árpád- és Anjou-kor magyar egyházi archontológiájának kérdései 1.) 220. p.

Értékes művel gyarapodott a hazai medievisztika, midőn 2020-ban megjelent a Magyar Tudományos Akadémia, a Pécsi Tudományegyetem és a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem együttműködésében indított egyházi archontológiai kutatócsoport első tanulmánykötete. Az elismert szakemberek és tehetséges fiatal kutatók alkotta műhely célja, hogy az adatok lehető legteljesebb összegyűjtése révén átfogó képet alkosson az Árpád- és Anjou-kori magyar egyházszervezet változatos intézményrendszeréről és az azt működtető személyekről.

Amint azt a jelen kötet is jól példázza, a kitűzött cél érdekében nem csak régi, jól bevált módszereket, hanem mind forráskritikai, mind technikai újításokat is alkalmaznak. A 220 oldalas kötetet *Solymosi László* akadémikus előszava nyitja meg. Hangoztatja, hogy a nagymúltú hazai középkori egyháztörténeti kutatás napjainkban reneszánszát éli, elsősorban annak köszönhetően, hogy a korszakra vonatkozó levéltári forrásanyag a közelmúltban digitálisan is hozzáférhetővé vált. Mindennek következtében a kutatás előtt új távlatok nyíltak, ami értelemszerűen kijelölte a kutatócsoport küldetését. Az előszót követően a kötet szerkezete három tematikus részre oszlik, mely fejezetek egyaránt három-három tanulmányt tartalmaznak.

Az első rész írásai a kutatócsoport indulásának körülményeit mutatják be. *Font Márta*, a PTE professzora egy 2019. évi bajor középkortörténeti fórumról számol be vázlatosan, kidomborítva a medievisztikai kutatások jelenkori helyzetét (*A középkor kutatása napjainkban. Gondolatok egy németországi szakmai nap nyomán.* 12–18. p.). Felhívja a figyelmet arra, hogy a német középkorkutatás eredményeivel és szervezeti működésével, ahogyan korábban, napjainkban is követendő példát mutat a magyar medievisztikának. Hangsúlyozza, hogy a német kutatás az elmúlt évtizedekben elsősorban a kutatóműhelyek együttműködésével és a digitalizációban rejlő lehetőségek hatékony kiaknázásával volt képes jelentős előrelépést elérni.

Az ugyancsak a PTE-n ténykedő *Bagi Dániel* professzor rövid írásában (*Egy kutatócsoport születése.* 19–25. p.) ismerteti azokat a külföldi és hazai eredményeket, melyek megalapozták a kutatócsoport működését és bemutatja annak tagjait. Megfogalmazza azon célkitűzésüket, hogy az államalapítást megelőző krisztianizációs kezdeményezésekre is tekintettel lévő, zömében ugyanakkor 10–14. századi magyar egyházi archontológiai adatbázis összeállításán túl, azt

mind kézikönyv, mind digitális adatbázis formájában közzé tegyék. Minthogy magától értetődően az egyes névsorok a különböző egyházi intézményekhez rendelhetők hozzá, az adatbázis kimondott célja, hogy vázlatos ismertetést nyújtson a középkori magyar egyházi intézmények történetéről.

Az első fejezetet az ELTE adjunktusa, *Dreska Gábor* részint módszertani, részint technikai jellegű írása zárja (*A Középkori Magyar Egyházi Archontológia 1000–1387. Kutatócsoport adatfeldvételi metódusa*. 26–36. p.). Már az elején leszögezi, hogy bár a vállalkozás egy archontológiai adatbázis elkészítésében ölt testet, valójában messze túlmutat annak keretein, hiszen a különböző egyházakban hivatalt viselő személyek feltérképezésével prozopográfiai, intézmény- és helytörténeti ismereteink egyaránt gyarapodhatnak. A továbbiakban ismerteti a kutatás alapját jelentő forrásbázist, s részletesen szemlélteti, hogy az adott célszemély, illetve az őt említő forrás vonatkozásain túl milyen egyéb körülményekre érdemes figyelemmel lenni. Függelékben szemléltetesképp vázlatosan áttekinti a vasvári káptalan Árpád- és Anjou-kori történetét.

A második nagyobb fejezet a magyar egyháztörténeti kutatás jelenleg napirenden lévő témáit járja körül. Ezt a részt az ELTE docense, egyúttal a kötet szerkesztője, *Thoroczkay Gábor* tanulmánya (*A középkori magyar egyház intézménytörténetének egyes kérdései az elmúlt évtizedek kutatásainak tükrében*. 39–49. p.) nyitja. Írásában sorra veszi azokat az intézmény-, művelődés- és köztörténeti problémákat, melyek jobb megismeréséhez, szerencsés esetben megoldásához az archontológiai és prozopográfiai kutatás a forráslehetőségekhez mérten érdemben hozzájárulhat. Ennek szellemében tekinti át a 10. századi keleti és nyugati irányú térítő kezdeményezések, a korai egyházszervezet, a káptalanok, a főesperességek és a főesperesi jogkört gyakorló prépostságok kialakulása, valamint a legalsóbb egyházigazgatási szint, a falusi plébániahálózat viszonyainak kérdésében máig eldöntetlen vitákat.

A kutatócsoport várható eredményeit talán az ELTE kutatója, *Ribi András* dolgozata (*A budai káptalan archontológiája 1388–1457*. 50–103. p.) szemlélteti a legjobban, még akkor is, ha a feldolgozott korszak kilép a kutatócsoport által vizsgált időintervallumból. Írásában Zsigmond és az őt követő Habsburg-házi királyok idejére vonatkozóan állította össze a budai káptalanban helyet foglaló kanonokok adattárát. Rövid módszertani bevezetőt követően részletesen ismerteti az oszlopos kanonokok lajstromát, majd betűrendben közli a kanonokokra vonatkozó forráshelyeket, mindezt családnévmutatóval kiegészítve, s végül táblázatban közli a rendelkezésre álló méltóság-sorokat. Az adatgazdag, ugyanakkor átlátható és könnyen kezelhető

írás mind tartalmi, mind formai szempontból előrevetíti a leendő adatbázis kiemelkedő értékét.

A második részt a PTE doktorandusza, *Buják Gábor* írása zárja, aki dolgozatában a 20. századi szlovák egyháztörténeti kutatásokat tekinti át (*Körkép a szlovákiai egyháztörténeti kutatásokról.* 104–146. p.). Az alapos historiográfiai tanulmány a szlovák történelem-szemlélet kontextusában járja körül a témát, bemutatva, hogy az egyháztörténeti kérdéskörök milyen helyet foglalnak el abban. Áttekinti a keresztény egyházszervezet kiépülésére, az egyházszervezetre és annak intézményrendszerére vonatkozó főbb álláspontokat, ismerteti a vatikáni szlovák kutatások egyháztörténeti vonatkozásait és bemutatja, hogy a szlovák tudományosság miként hasznosítja a segéttudományok módszereit és eredményeit egyháztörténeti kérdésekben. Függelékként közli az 1990 utáni szlovák egyháztörténetírás válogatott, de így is több mint 200 tételt tartalmazó bibliográfiáját, tematikus bontásban.

Az utolsó nagyobb egység három esettanulmányt tartalmaz. E fejezetet a PTE kutatója, *Báling Péter* írása nyitja, mely Könyves Kálmán korának főbb kérdéseit tekinti át (*Könyves Kálmán életadatainak és püspöki hivatalának kérdései.* 147–179.). A tanulmány középpontjában a korai Árpád-kor egy máig megoldatlan problémája áll. Köztudott, hogy Kálmán, a magyar uralkodók közül egyedülálló módon, a trón elfoglalása előtt egyházi hivatalt viselt, ugyanakkor a kutatásban nem alakult ki konszenzus a király egykori püspöki székhelyével kapcsolatban. A szerző a vonatkozó álláspontok áttekintését követően Várad mellett foglal állást. A király egyházi pályafutása mellett kitér Kálmán személy- és ragadványnevének kérdésére, családi kapcsolataira, köztük az édesanyja és feleségei személyazonosságára kapcsán keletkezett vitákra, és fehérvári temetkezése kapcsán felmerült álláspontokra is.

Lados Tamás, az ELTE doktorandusza a tized intézménye és a tizedszedés magyarországi rendszeréről fogalmazta meg gondolatait (*Kik voltak az első tizedszedők Magyarországon?* 181–200.). A kutatástörténeti előzmények rövid ismertetése után elsőként a királyi tizedszedés korszakát tekinti át, majd két részletben ismerteti a püspöki irányítással zajló tizedszedés szervezetét. Ennek keretein belül 11–12. századi dekretális és okleveles forrásokra alapozva felvázolja a rendszer kiépülését, majd adattár formájában bemutatja a 13–14. századból név szerint is ismert tizedszedőket.

A kötetet az ELTE doktorjelöltje, *Farkas Csaba* zárja tanulmányával, melyben az egri egyház 14. század eleji jövedelemvitáját göngyölíti fel (*Viszály Egerben. Márton püspök és az egri káptalan konfliktusa.* 201–220. p.). A korai Anjou-korra kiéleződött konfliktus késő Árpád-kori előzményeinek feltárását követően bemutatja az

elfajuló viszály résztvevőit, Márton egri püspököt és az egri kanonokokat. Az elemzés jó példát mutat az archontológiai kutatások egyéb, mondhatni járulékos hasznára. Márton nagypolitikai szereplésének áttekintése mellett ugyanis sorra veszi az egri káptalan ismert korabeli tagjait, bemutatva az egyes személyeknek a püspökhöz fűződő viszonyát. Mindezek után és mindennek figyelembevételével három szakaszra bontva ismerteti a viszály lefolyását, nyílt kirobbanásától kezdve annak lezárásáig.

A kötet végére érve nem tűnik kétségesnek, a kutatócsoport munkássága mérföldkö lehet a középkori magyar egyháztörténeti kutatás számára. Úgy gondolom, a folytatást illetően az alkotóknak célszerű volna jelen kötet szerkezeti felépítését követni, elsősorban az aktuális kutatási irányok mérlegelése és az esettanulmányok átlátható egységekbe tömörítésével. Olvasva a könyvet, egyetlen gondolat merült fel, mely még teljesebbé tehetné a vállalkozást. Közismert, hogy *Mályusz Elemér* korszakos jelentőségű monográfiájának újabb kiadásában *Kosztai László* és *Homonnai Sarolta* összeállították a II. világháború utáni középkori egyháztörténeti kutatások bibliográfiáját egészen 2005-ig (*Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Bp., 2007.² 369–450. p.). Öröndetes volna, ha az azóta eltelt időszak irodalmát is rendszerezett formában összegyűjtenék, s hol máshol lenne méltóbb helye e lajstromnak, mint a középkori magyar egyházi intézményeket és azok személyi összetételét áttekintő digitális adatbázisban?

Mindent összegezve: Jelen kötet értéke nem csupán abban áll, hogy a benne foglalt tanulmányok az archontológiai kérdéseken meszse túlmenően számos ponton gazdagították a korszakra vonatkozó egyháztörténeti ismereteket, hanem abban is, hogy a szerzők által alkalmazott módszertani innovációk a magyar medievisztika számos egyéb területén is kamatoztathatók. Ami az egyháztörténeti kutatást illeti, a historiográfiai szemle és a vitás kérdések tematikus áttekintése bizonyára nem csak a projekt által vitt archontológiai kutatást fogja meghatározni, de irányítúként szolgálhat mindazoknak, akik a középkori magyar egyház történetének egyéb aspektusai és kapcsolódó kérdéskörei iránt érdeklődnek.

(ism.: Galambosi Péter)